

Perpinyà i Girona, avui: la llengua, la literatura

Francesc Feliu, Alà Baylac-Ferrer, Míriam Sellés (ed.)

Alà Baylac-Ferrer, Francesc Feliu i Míriam Sellés (eds.)

Perpinyà i Girona, avui. La llengua, la literatura

OBSERVATORI DE LES LLENGÜES
D'EUROPA I DE LA MEDITERRÀNIA

UNIVERSITAT DE GIRONA
2024

{linguaemundi 7

 Universitat
de Girona

 Documenta
Universitaria

CIP 804.99(448.9)(063) PER

Perpinyà i Girona, avui. La llengua, la literatura :

Observatori de les Llengües d'Europa i de la Mediterrània, Universitat de Girona 2024 / Alà Baylac-Ferrer, Francesc Feliu i Míriem Sallés (eds.). – Girona : Universitat de Girona - Edicions

UdG : Documenta Universitaria, maig 2026. – 1 recurs en línia (158 pàgines) : il·lustracions,

taules, gràfics ; cm. – (Linguae mundi ; 7). –

Comunicacions de dos seminaris, el primer duia per títol "Empordà i Rosselló, avui. Confluències i decalcatges en la llengua i les relacions humanes"

(Perpinyà, 1 i 2 de març de 2024) i el segon titulat

"El rossellonès literari" (Girona, 30 i 31 de maig de 2024). – Descripció del recurs: 10 de juny 2026

ISBN 978-84-8458-796-5 (Universitat de Girona).

ISBN 978-84-9984-745-0 (Documenta Universitaria)

I. Baylac-Ferrer, Alà, 1965- , editor literari II. Feliu, Francesc, editor literari III. Sallés, Míriem, editor literari IV. Universitat de Girona. Observatori de les Llengües d'Europa i de la Mediterrània

V. Empordà i Rosselló, avui. Confluències i decalcatges en la llengua i les relacions humanes (2024 : Perpinyà, França) VI. El rossellonès literari (2024 : Girona, Catalunya) 1. Literatura catalana – França –

Catalunya Nord 2. Català – Dialectes – França – Catalunya Nord 3. Rossellonès 4. Català – Context 5. Llibres electrònics

CIP 804.99(448.9)(063) PER

Amb el suport del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, corresponent a l'ajut per a la concessió de les subvencions pluriennals Eurodistricte per al desenvolupament de projectes de cooperació a l'Espai Català Transfronterer, amb el títol *Els estudis catalans transfronterers: De Perpinyà a Girona i viceversa*, referència PRE175/23/000029, concedit per resolució de 02.11.2023, i per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) i el Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya, corresponent a l'ajut per a donar suport a l'activitat científica dels grups de recerca de Catalunya (SGR 2022-2024), amb el títol *Llengua i literatura catalanes: història, memòria i identitat*, referència 2021SGR01147, concedit per resolució de 31.03.2023.

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

Agència
de Gestió
d'Ajuts
Universitaris
i de Recerca

Generalitat de Catalunya
Departament de Recerca
i Universitats

Observatori de les Llengües d'Europa i de
la Mediterrània Universitat de Girona

© del disseny de la coberta: Documenta Universitaria

© de la imatge de la coberta: Foto de Maxence Bouniort a Unsplash

© de l'edició: Universitat de Girona - Edicions UdG

© de l'edició: Documenta Universitaria

© del text: els seus autors i les seves autores

ISBN: 978-84-8458-796-5 (UNIVERSITAT DE GIRONA)

ISBN: 978-84-9984-745-0 (Documenta Universitaria)

DOI: 10.33115/b/9788499847450

Girona, maig 2026

Producció editorial — Documenta Universitaria

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons
(CC BY-NC-SA 4.0). La llicència completa es pot consultar a:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Universitat
de Girona

Documenta
Universitaria

@DocUniv
documentauniversitaria.com

ÍNDEX

Preàmbul	7
Alà Baylac-Ferrer i Francesc Feliu	

Una comunitat cultural a banda i banda de la frontera

Dinàmica socioeconòmica de l'espai català transfronterer	13
Jaume Feliu	

La situació sociolingüística actual de la Catalunya Nord	27
Alà Baylac-Ferrer	

L'impacte de l'aplec per replantar la llengua amb classes i revistes entre els alumnes de primària a Catalunya Nord	45
Míriam Almarcha París	

L'OPLC, Oficina Pública de la Llengua Catalana	53
Lluís Dagues	

Aspectes de llengua

- Rellevància lingüística dels estudis (micro)dialectals:
varietats de català transfrontereres** 65
Carla Ferrerós Pagès - Francesc Roca Urgell
- Sobre la sil·labificació de les vocals altes** 77
Pep Serra
- Apunts i reflexions toponímiques de la
Catalunya del Nord estant** 95
Rémy Farré Salvatella

Qüestions de literatura

- Simona Gay (1898-1969), etnopoeta de mena** 103
Miquela Valls Robinson
- La llengua a la Catalunya del Nord: discursos
i poemes metalingüístics al segle XIX** 111
Estel Aguilar Miró
- El lloc de Renada-Laura Portet en la literatura
catalana contemporània** 141
Irene Muñoz i Pairet

SOBRE LA SIL·LABIFICACIÓ DE LES VOCALS ALTES

Pep Serra

(Universitat de Girona)

L'objectiu d'aquest treball és analitzar les condicions fonològiques i estructurals que determinen si les vocals altes, és a dir, la *i* i la *u*, formen un diftong (*j*, *w*) quan es troben en contacte amb altres vocals o, per contra, mantenen la seva autonomia sil·làbica, donant lloc a un hiat.

En primer lloc, cal tenir en compte que la formació d'un diftong depèn de diversos factors, com la intensitat articulatòria de les vocals en contacte, el grau d'obertura i la posició dins del mot. Les vocals altes tenen una tendència natural a desplaçar-se cap a una posició semivocàlica quan es troben al costat d'una vocal de major sonoritat, ja que la seva articulació tancada les fa menys prominents. Això succeeix especialment en posició àtona, on com veurem, la reducció de l'esforç articulatori afavoreix la creació de diftongs. No obstant això, hi ha situacions en què aquesta sil·labificació en forma de diftong no es produeix, i es manté la vocal alta com a nucli de la síl·laba, donant lloc a un hiat.

En l'anàlisi fonològica de les llengües, la síl·laba es considera una unitat fonològica bàsica que organitza els sons en patrons articulatoris i perceptius. Aquesta unitat està formada per diferents components estructurals, principalment el nucli i els marges sil·làbics. El nucli sil·làbic és la posició central de la síl·laba i està ocupada, en la gran majoria de llengües, per un segment vocàlic, atès que les vocals són els elements amb major sonicitat i capacitat de formar una síl·laba per si mateixes. Les vocals es caracteritzen per ser segments [+sil·làbics], és a dir, per la seva capacitat intrínseca de funcionar com a eix de la síl·laba. Els marges sil·làbics, per la seva banda, corresponen a les posicions que precedeixen o segueixen el nucli i solen estar ocupats per elements consonàntics. La distinció entre nucli i marges sil·làbics ens permet comprendre millor la fonològica de les llengües i analitzar fenòmens com la sil·labificació, l'aparició de diftongs, l'elisió de sons i altres processos que tenen lloc dins l'àmbit de la síl·laba.

És fàcil veure que la situació que acabem de presentar no es pot generalitzar a totes les vocals. L'esquema de (7) recull un cas paral·lel que afecta una vocal alta. El mot ['paw] *pau* es pronuncia clarament amb una única síl·laba que situa la vocal labial en la posició de coda i per això hem proposat, de moment, una ordenació inversa dels principis en la jerarquia. No podem esperar, però, que els esquemes de (6) i (7) coexisteixin en la gramàtica. En un mateix sistema no es poden donar ordenacions diferents dels principis perquè això seria equivalent a defensar gramàtiques diferents per a un mateix parlant i no hi ha cap dubte que les pronúncies de ['boə] amb dues síl·labes i de ['paw] amb una sola síl·laba són acceptades conjuntament.¹

És clar, doncs, que ens convé fer cas de les diferències que el sistema estableix entre els segments que són com la

¹ Transcrivim amb els símbols [j] i [w] les vocals altes que s'associen a les posicions de marge sil·làbic, tant si són a l'obertura com si són a la coda.

vocal no alta boā [ˈboə] i els que són com la [u] (o la [w]) de *pau* [ˈpaw]. El primer pas per distingir aquests segments ha de partir de dos fets bàsics que deriven, en part, de les diferències de sonicitat. En el context de la fonologia del català, defensem que les possibilitats d'associació dels segments a les diverses posicions sil·làbiques defineixen tres grups. Per fer la distribució en grups partim de la classificació general dels segments amb relació als trets principals i als valors de sonicitat que s'hi associen que hem proposat anteriorment. L'esquema que segueix recull l'agrupació que proposem. El grup de les consonants, en primer lloc, queda definit per l'especificació negativa del tret [vocàlic] i la seva aparició està restringida a les posicions de marge sil·làbic. Hem de concretar, però, l'esforç de caracterització en els segments que queden definits pel valor positiu del tret [vocàlic] i, per començar, hem de distingir dins d'aquest grup les graduals i les vocals. En el model que proposem, les graduals són les vocals que presenten l'especificació negativa del tret [sil·làbic]. Els segments que pertanyen a aquest grup es poden situar en qualsevol posició i la seva ubicació final, en el nucli o en el marge, derivarà de l'acció combinada dels principis de la gramàtica. Les vocals, en l'ús restringit que fem aquí d'aquest terme, són els segments vocàlics que presenten el valor positiu del tret [sil·làbic]. Aquests segments s'han d'associar necessàriament a la posició de nucli sil·làbic.

GRUPS Æ	CONSONANTS	GRADUALS	VOCALS
TRETS Ø			
SIL·LÀBIC	-	-	+
VOCÀLIC	-	+	+
POSICIONS ØSIL·LÀBIQUES	marges	nucli marges	nucli

Ens convé examinar ara el procés d'assignació del tret [sil·làbic] als segments que tenen l'especificació [+vocàlic].

La proposta que defensem parteix del reconeixement que les vocals que no són altes no poden ocupar la posició de marge. El principi que recull aquesta relació ha de garantir, per tant, que les vocals que són [-alt] també seran [+sil·làbic]. El comportament de les vocals altes, per altra banda, permet defensar el marcatge lèxic en un grup reduït de casos. Les vocals altes que exigeixen aquest mecanisme excepcional són les que es resisteixen a ocupar la posició de marge; és per això que el marcatge ha d'especificar el caràcter sil·làbic d'aquests segments. En el gràfic que segueix resumim la distribució del tret sil·làbic. Advertim només, de moment, que el marcatge lèxic de certes vocals altes com a sil·làbiques s'indica amb una ς subindexada (i_{ς} , u_{ς}). Hem de dir també que les vocals que no han rebut l'especificació [+sil·làbic], les vocals altes sense marcatge lèxic, poden aparèixer sense restriccions tant en la posició de nucli com en els marges. Interpretem que presenten l'especificació negativa del tret sil·làbic i que l'han obtinguda per defecte. La decisió de quina posició han d'ocupar correspon a l'acció combinada dels principis prosòdics competents.

La formulació de principis que recullen les observacions que acabem de fer és indispensable si volem resseguir els efectes de la seva presència en la gramàtica. El principi responsable de l'assignació de [+sil·làbic] a les vocals que no són altes és el que anomenem ALT/SIL·LÀBIC en el gràfic anterior i té la definició següent.

ALT/SIL·LÀBIC

si [-alt] aleshores [+sil·làbic]

Els fets que reflecteix aquest principi es relacionen amb el concepte de sonicitat que ja hem presentat i amb les exigències que es plantegen sobre l'evolució de la sonicitat en les síl·labes. S'accepta, en general, que les vocals no altes són els segments amb un grau de sonicitat major. La fonamentació fonètica del principi ALT/SIL·LÀBIC ha de fer referència necessàriament a

la relació existent entre l'elevació lingual i la reducció de les dimensions en la cavitat bucal.² Formularem encara dos principis més per expressar les restriccions que apreciem en l'associació lliure dels segments a les diverses posicions sil·làbiques: són els principis *M/SIL·LÀBIC i *N/VOCÀLIC. El primer exclou de la posició de marge les vocals no altes i les que estan marcades lèxicament com a sil·làbiques. El segon determina que les consonants no poden ocupar la posició de nucli.

***M/SIL·LÀBIC**

Els segments amb el tret [+sil·làbic] no es poden associar als marges.

***N/VOCÀLIC**

Els segments amb el tret [-vocàlic] no es poden associar als nuclis.

D'acord amb el primer dels principis que acabem de formular, *M/SIL·LÀBIC, la vocal [ə] de ['bo.ə] no es pot situar en la posició de coda.

En la jerarquia de principis, OBERTURA precedeix -CODA, i és aquesta organització la que explica l'associació de la vocal a la posició de coda. En el sistema del català és més important la instrucció de no construir una síl·laba sense obertura que la prohibició d'associar elements a la coda. Preferim ['paw] a la forma *['pa.u].

Una argumentació paral·lela ens permet explicar la sistematicitat que s'observa en la sil·labificació de les vocals altes que es troben en posició intervocàlica a partir del mot ['nɔ.jə] *noia*.³ La representació òptima utilitza la vocal alta

² Així, el menor grau de sonicitat de [i] i [u] es pot relacionar amb una obertura en l'articulació que és menor que la que es dona en el gest corresponent a les vocals no altes.

³ Vegeu a Palmada (1994, p. 116-117) l'atribució de la sil·labificació V.CV a l'*Onset Principle*, una condició d'aplicació universal que equival a OBERTURA en la nostra anàlisi.

per proporcionar una obertura a la segona síl·laba i aquesta actuació elimina, al mateix temps, la seva presència de la coda de la primera síl·laba. El resultat és que la representació no viola cap d'aquestes condicions: OBERTURA i -CODA.

És clar que la solució òptima no ha de comportar necessàriament un ús no sil·làbic de les vocals altes. En mots com ara ['sim] *cim*, ['iks] *ics*, ['fum] *fum* o ['uʌ] *ull*, el millor destí que podem donar a les vocals [i] i [u] és la posició de nucli de les síl·labes respectives, no hi ha cap altra opció.

Fins ara hem vist que les vocals no altes adquireixen el tret [+sil·làbic] per la intervenció del principi ALT/SIL·LÀBIC. Ja avançàvem, però, que la proposta global que defensem incorpora un mecanisme d'assignació més restringit que permet marcar certes vocals altes com a sil·làbiques. Aquest marcatge és lèxic i consisteix en l'associació de l'especificació [+sil·làbic] a una vocal alta; les representacions de les vocals que presenten aquest marcatge són *i*ₛ i *u*ₛ.

El reconeixement de la conveniència d'un mecanisme d'aquesta mena proporciona la base per a l'expressió de contrastos que queden fora de les previsions que podem atribuir al sistema. L'existència de contrastos de sil·labicitat en les vocals altes ha estat defensada ja a Wheeler (1977). Aquest autor valora la possibilitat de derivar totes les realitzacions no sil·làbiques de les vocals altes a partir d'un procés que actuaria en context postvocàlic. La seva conclusió aconsella deixar córrer aquesta alternativa per la complexitat de les hipòtesis prèvies que exigeix i per la multitud d'arbitrarietats que incorpora. És per tot això que Wheeler (1977, p. 12) afirma que «...la solució correcta és la solució natural indicada per l'oposició entre [j] i [i] inicial [...]; això és, /j/ i /w/ són fonemes, i els sons semivocals [j] i [w], inclosa la segona part dels diftongs decreixents, corresponen a /j/ i /w/ amb algunes excepcions».⁴ En aquest treball coincidim, en part, amb la visió de Wheeler. Compartim

⁴ Wheeler (1979, p. 94-98) defensa la mateixa posició.

amb aquest autor el convenciment que el comportament de les vocals altes justifica l'existència de contrastos lèxics de sil·labicitat; discrepem, però, en la definició dels contrastos que són pertinents. Tal com resumeix el gràfic que figura a continuació, Wheeler distingeix entre vocals altes que s'han d'associar necessàriament a un marge ([i_M] i [u_M]) i vocals lliures d'aquesta restricció ([i] i [u]). En la nostra proposta la diferència s'estableix entre les vocals lliures ([i] i [u]) i les que anomenem sil·làbiques ([i_S] i [u_S]), que han d'ocupar necessàriament la posició de nucli i per això admetrien també una caracterització alternativa ([i_N] i [u_N]).

Wheeler (1977, 1979)		
i _M (=j)	i	i _S
u _M (=w)	u	u _S

Proposta		
i _M (=j)	i	i _S
u _M (=w)	u	u _S

Un dels avantatges de la proposta que defensem es relaciona amb la restricció dels mecanismes de marcatge a les situacions no regulars o excepcionals. En els esquemes (10) i (11) hem vist que la presència d'una vocal alta associada als marges en els mots ['paw] i ['nɔ.jə] derivava sense problemes de la combinació de principis generals. Atribuir caràcter subjacent a la [w] de ['paw], per exemple, representa passar per alt una possibilitat de generalització i afegir complexitat no justificada a la gramàtica. En la proposta que defensem per a les vocals altes no expliquem per què hi ha diftongs, sinó per què hi poden haver hiatus.

El tractament excepcional que hem de preveure es relaciona amb mots que presenten una vocal en posició de nucli en context postvocàlic. Aquests mots s'han classificat

tradicionalment en diversos grups i s'han proposat solucions específiques per a cada grup. Ens ocuparem primer dels que evidencien contrastos lèxics en posició inicial de mot. La parella [ˈjot] *iot* - [iˈo] *ió* ens servirà per presentar l'anàlisi. El primer mot té una estructura sil·làbica que deriva planerament de la gramàtica que hem anat definint. La formació del diftong evita dues violacions del principi de [OBERTURA].

L'existència de mots com [iˈo], que presenten una solució que no satisfà les exigències de la condició OBERTURA, ens força a defensar la necessitat d'informació específica en la representació. Tal com ja hem avançat, els contrastos de sil·labicitat en les vocals altes permeten distingir entre vocals altes no marcades o lliures, que són les que hem vist fins ara, i vocals altes marcades lèxicament com a sil·làbiques. La representació fonològica del mot [iˈo] conté una vocal alta que s'ha d'associar per força a la posició de nucli. En aquest cas, la sil·labificació òptima viola dues vegades el principi OBERTURA. La representació alternativa que associa la vocal a la posició de marge, en canvi, violaria les condicions que no fa cas de la marca lèxica que indica la *s* subindexada.⁵

Wheeler (1979, p. 197) recull altres mots que, com [iˈo], exigeixen la presència d'una vocal marcada com a sil·làbica en posició inicial de mot; són: [iˈat] *hiat*, [iˈɛnə] *hiena*, [iəˈratik] *hieràtic*, [iəˈli] *hialí* i [iunusˈferə] *ionosfera*.

Recasens (1991, p. 154-155) aprecia una tendència en català oriental que caracteritza com a resistència a la diftongació en els mots bisíl·labs. Els mots com *io* o *Ciò*⁶ no poden acceptar l'associació de la vocal alta a l'obertura perquè això els faria

5 En l'esquema marquem <S> la indicació lèxica que no s'ha tingut en compte.

6 *Ciò*, equivalent a *Concepció*, es forma a partir de l'últim peu del mot original. Sembla que les consonants finals del morfema que han resultat elidides no compten, en aquesta mena de mots. És per això que *Salvador* no pot tenir una versió [ˈdo] malgrat l'existència d'una [r] en el morfema i ha d'adoptar la versió disil·làbica [bəˈðo]. Recasens esmenta també el cas de [triˈa].

esdevenir monosil·làbics. La presència d'una única síl·laba lleugera dificultaria la construcció d'un peu mètric.

Un altre grup de la classificació tradicional és el format pels mots que tenen una vocal labial no alta en la forma subjacent ([ˈkaʊs] *caos*, [təuˈriə] *teoria*). La consideració d'aquest grup ens serà útil per mostrar el caràcter unificador de l'anàlisi que defensem. Prenent ara com a base la vocal labial alta, podem subratllar el paral·lelisme entre una vocal labial alta marcada lèxicament com a sil·làbica ([ʊs]) i una vocal labial no alta ([o, ɔ]). Tots aquests segments tenen associada l'especificació [+sil·làbic]: en la vocal [ʊs] aquesta especificació respon a un marcatge lèxic i en les vocals [o, ɔ], al principi ALT/SIL·LÀBIC. Expliquem així per què les propietats i el comportament de la vocal [ʊs] són paral·lels als d'una vocal labial no alta. Wheeler (1977) suggereix una solució en la direcció que hem adoptat quan apunta:

De fet, podrem atribuir a /ɔ/ o a /o/ tot [u] sil·làbic al nivell superficial després de vocal, que no estigui en relació paradigmàtica amb ['u] tònic; així: *harmòniūm* [ər'mɔniūm], *dionisiac* [diuni'ziək], *pleonasme* [pləu'nazmə], *triumvirat* [triumbi'rat], tindrien les formes subjacents respectives: /ar'mɔniom/, /dioniz+'iak/, /plao'nasm/, i /trion+bir+'at/. (p. 11)

La proposta que defensem no atribueix a /ɔ/ o a /o/, però sí a una vocal que comparteix amb aquestes vocals l'especificació [+sil·làbic], totes les representacions que són excepcionals pel fet que situen la vocal alta en el nucli, també les que corresponen a ['u] tònic.

El reconeixement del fet que l'estructura mètrica es construeix sobre l'estructura sil·làbica permet un nou enfocament de la relació entre l'accent i la posició de les vocals altes en la síl·laba. D'acord amb aquest enfocament, la diferència entre dos mots com ara ['bejnə] *beina* i [bə'inə] *veïna*

no s'ha d'atribuir primàriament a la posició de l'accent sinó a la diversa naturalesa de les vocals altes de cada mot. Hem de veure primer l'estructura sil·làbica dels dos mots i això ens permetrà construir més endavant l'estructura mètrica que en deriva.

En el cas de [bə'inə], la representació inicial presenta una vocal alta marcada com a sil·làbica ([bə'ignə]).

El contrast entre ['bɛjnə] i [bə'inə] deriva essencialment del caràcter marcat de la vocal alta en el segon mot enfront del caràcter no marcat o lliure que manifesta la vocal alta del primer. En la solució que hem aplicat a aquest problema hem reproduït, en part, el raonament que segueix Fabra en la justificació de la dièresi. Ben mirat, el marcatge lèxic de la sil·labicitat que indiquem amb el subíndex *s* comparteix molts elements amb la dièresi ortogràfica. El següent comentari de Fabra, recollit per Miravittles, permet resseguir el paral·lelisme que acabem de comentar.

Comparem el mot *veïna* amb aquest altre: *beïna*. Si *veïna* no portés dièresi es pronunciaria igual que aquest últim mot. Ens trobem amb una *i* que està situada de la mateixa manera que en el mot *boira*, i en aquest cas la *i* generalment és subjuntiva d'un diftong. Això passa en el mot *beïna*. Però en *veïna*, com que la *i* és una vocal forta, resulta que si l'escrivim com la de *beïna* i *boira* res no ens diria que no es tracta d'una vocal subjuntiva d'un diftong decreixent: es posen dos punts damunt la *i* i d'aquesta manera queda indicat que la *i* comença una síl·laba a part de la *e*. *Veïna* té tres síl·labes; *beïna* en té dues. (Miravittles, 1971, p. 101-102)

Una interpretació alternativa que s'ha considerat atribueix la responsabilitat dels contrastos com el que observem en el parell ['bɛjnə] - [bə'inə] a la presència d'un accent lèxic marcat. Wheeler (1977) esmenta aquesta possibilitat com una

hipòtesi necessària si es volen esquivar els contrastos lèxics de sil·labicitat en les vocals altes.

L'accent va indicat en la representació subjacent de cada lexema. Això serà necessari per a distingir, p. e., *raïma* ['rajmə] de *raïma* [rə'imə] (: les formes subjacents seran /'raim(+a)/ i /ra'im(+a)/ respectivament), i *roïna* ['rojnə] de *roïna* [ru'inə], i *ruïna* [ru'inə]. (p. 10)

Aquest autor rebutja, però, finalment, aquesta hipòtesi alternativa i es decanta pel marcatge lèxic de les vocals altes. En el mateix treball afirma, fent referència a la proposta que acabem d'esmentar, que «[...] exigeix la representació subjacent de la posició de l'accent en un gran nombre de morfemes per als quals la posició de l'accent és automàtica si acceptem /j/ i /w/ com a fonemes.» (Wheeler, 1977, p. 11).

La conclusió que podem extreure de l'anàlisi que hem presentat és que, tal com anunciava Wheeler, n'hi ha prou amb el marcatge lèxic de la sil·labicitat de les vocals altes per fixar la base d'una assignació regular de l'accent en el cas dels mots que contrasten com ho fan ['bejnə] i [bə'inə].

L'estudi de les relacions entre el marcatge lèxic de les vocals altes i el marcatge lèxic de l'accent és especialment rellevant si ens fixem en el fet, àmpliament observat, que s'ha definit informalment com una resistència a ocupar posicions de marge sil·làbic per part de les vocals altes que mantenen una relació paradigmàtica amb una vocal tònica. Ens referim a formes derivades de mots que presenten tònica la vocal alta, com ara [rəi'met] *raïmet*, que es relaciona amb [rə'im] *raïm*, o [bəi'nat] *veïnat*, que es relaciona amb [bə'i] *veí*. Fabra, altra vegada, ens ajuda a descriure, primer, la situació que podem caracteritzar com a central o regular.

La regla sembla que hauria d'ésser la següent: si en el primitiu no hi ha diftong, des del moment que la *i* o la *u* són

accentuades o fortes, en el derivat també s'ha de suposar que fan dues síl·labes. Però suposem un mot com *raïm*: aquest mot ha de portar dièresi perquè és agut acabat en *m* i no pot dur accent. Ara observem el diminutiu de *raïm*, que és *raïmet*, i veiem que aquesta *i* ja no és accentuada i que l'accent recau damunt la *e*. (...) Com que en el primitiu la *i* no era accentuada gràficament, en el derivat, sense escriure'l, el qui diu *raïmet* posa una dièresi. En aquest cas la pronunciació està d'acord amb la grafia. En tots aquests derivats, generalment la pronunciació hi està d'acord i les desviacions no són freqüents. (Miravittles, 1971, p. 112-113)

Hem d'advertir, però, que la resistència a la diftongació cedeix en ocasions a les exigències del principi OBERTURA i una vocal alta que era nucli en el primitiu ocupa una posició de marge en el derivat.⁷ Fabra atribueix a l'espanyol la força que aquí interpretem fonamentalment com una actuació del principi general que rebutja les síl·labes que no presenten una vocal a l'obertura.⁸ No hi ha dubte, però, que el fet que aquest principi sigui més respectat en espanyol pot reforçar la seva actuació en les formes del català. Recasens (1991) observa que els mots que no tenen una forma paral·lela en espanyol, com ara *enciam*, tenen menys tendència a canviar el hiat pel diftong.

És molt possible que les pronúncies castellana i francesa hagin afavorit en bona mesura la tendència

7 La pronúncia diftongada de *veïnat* és tan general que pot sorprendre que estudiem, també, la variant amb hiatus. Ens hi hem volgut fixar perquè entenem que és la pronúncia central a partir de la qual es poden explicar les versions diftongades. També perquè no és una pronúncia inexistent i perquè ha estat considerada en tots els estudis que han tractat d'aquests aspectes.

8 Vegeu, per exemple, a Miravittles (1971, p. 113): «Diem *traïdor* sense pensar en el verb *traïr*; ho pronunciem com en castellà, i els castellans és natural que ho facin així perquè el verb en llur idioma és *traicionar*. I aleshores els catalans, amb aquella docilitat provinciana que tenim, hem copiat la seva pronunciació, que en el nostre idioma resulta dolenta.»

a la diftongació, sobretot a través de manlleus [...]. Aquesta influència s'adiu amb el fet que, mentre que alguns mots autòctons sense paral·lelisme en castellà han mantingut el hiat (*flabiol*, *oliós*), altres mots d'ús freqüent amb correlat en castellà o més cultes solen fer-se amb diftong. (Recasens, 1991)

En l'anàlisi que defensem, el manteniment del hiat queda garantit pel control que una manca de principi de «fidelitat» exerceix sobre les representacions. La vocal alta presenta una marca lèxica que l'obliga a ser nucli, i això tant a *veí* i *veïna* com a *veïnat*.

En la proposta que hem presentat, les vocals altes que estan marcades com a sil·làbiques han d'ocupar per força la posició de nucli i poden aspirar a rebre l'accent del mot. El que s'ha interpretat com una resistència a la diftongació per part de les vocals altes àtones que mantenen una relació paradigmàtica amb una vocal tònica s'ha d'atribuir, en aquest marc, al caràcter sil·làbic de les vocals afectades. Aquest caràcter les exclou de les posicions de marge i, si els principis mètrics ho determinen així, pot ser que l'estructura mètrica assigni l'accent a la síl·laba de la qual són nuclis. Aquesta anàlisi permet també que vocals que no es relacionen amb cap vocal tònica puguin veure igualment restringides les seves possibilitats d'associació lliure a les posicions sil·làbiques i no es puguin situar en els marges ([i'o] *ió*, [ər'mɔniəm] *harmòniūm*, [pləu'nazmə] *pleonasme*).⁹ És cert, però, que la pèrdua del caràcter sil·làbic és més fàcil quan la vocal alta no ha rebut accent i també si s'ignora la relació amb el primitiu accentuat. És precisament la consciència d'aquesta relació la clau que utilitza Fabra per decidir entre la insistència en la pronúncia amb hiat i l'acceptació de la forma diftongada.

9 Un altre avantatge d'aquest plantejament és que no necessita que l'accent s'assigni també abans de la construcció de l'estructura sil·làbica.

En el primer cas trobem el mot *veïnat*, que ja hem estudiat, i en el segon, el mot *paisatge*. A *veïnat* la consciència de la relació amb *veí* i *veïna* és clara, tal com ho veu Fabra, i això el decideix a recórrer a l'ús de la dièresi per garantir la coherència del sistema, però també com a instrument per corregir la pronúncia diftongada.

Diem *veí* i diem *veïna* [...]. Aquests dos mots tenen un derivat, *veïnatge*, que habitualment el pronunciem bé; però, en canvi, hi ha un altre derivat, *veïnat*, que la gent el pronuncia com si la *e* i la *i* formessin diftong. Si després de molts anys d'escriure aquest mot amb dièresi continuen dient *veïnat*, aleshores serà millor que acceptem la realitat. La gramàtica és una contenció de la mala pronunciació, però si aquesta és tan forta, ha d'arribar un moment que diguem: «Transigim.» Perquè les coses no són essencialment bones ni essencialment dolentes. El que és cert és que mentre no diguem *veïnat* hi haurà un divorci entre la grafia i la pronunciació. Per una banda els gramàtics són uns tossuts de voler que es conservi aquesta grafia, i per altra banda, la gent és irresistiblement rutinària en la pronunciació. A la millor, d'aquí uns quants anys els encarregats de revisar l'ortografia del català diran: «Aquest mot l'hem d'escriure sense dièresi.» Però, en l'estat en què es troba el català, s'ha de fer certa resistència, ja que si hagéssim transigit el català no fóra el que és ara. (Miravittles, 1971, p. 114)

En el cas de *paisatge*, Fabra reconeix l'oblit de la relació amb *país* i amb això en fa prou per acceptar la versió amb diftong com a general. Així, si no hi ha constància de la relació morfològica entre els dos mots, la coherència del sistema no queda afectada i la grafia s'acosta sense problemes a la pronúncia general.

Examinem ara el mot *país* i els seus derivats *paisà* i *paisatge*. Evidentment, *país* no ha de dur dièresi perquè és un mot que té la *i* accentuada; però, seguint la regla, hauríem de posar dos punts damunt la *i* de *paisà* i de *paisatge*. En *veïna* la pronunciació està d'acord amb la regla, però en *paisà* i *paisatge* no. *Veïna* és un derivat de *veí* i àdhuc seria una incomprensió no posar-hi dièresi. En canvi, tot i ésser igualment derivats, posar la dièresi en *paisà* i *paisatge* fóra una cosa molt violenta. De fet, es tracta de mots que han perdut la unitat conceptual i que no tenen un lligam fortíssim. Els gramàtics van creure que es podia conservar la pronunciació, per evitar el divorci entre la pronunciació monosil·làbica de *paisà* i *paisatge* —que per cert és una pronunciació catalaníssima— i la grafia, i es va establir d'aquesta manera. (Miravittles, 1971, p. 120-121)

Ens hem d'ocupar, per acabar, de la situació que es planteja a partir de les alternances dels mots que reproduïm a continuació i que corresponen a exemples recollits per Wheeler (1977).

flui'ðɛzə	fluïdesa	'fluɟðə	fluida
ləisi'dza	laïcitzar	'ləɟk	laic
druɪ'ðɛsə	druïdessa	'druɟðə	druïda
trəpəzui'dəl	trapezoidal	trəpə'zɔɟðə	trapezoide

En aquests exemples, una vocal alta que ocupa la posició de nucli en els mots de la primera columna se situa en la posició de coda en els mots relacionats morfològicament de la segona. El caràcter nuclear de vocal alta en el primer grup s'ha d'atribuir a l'existència d'un marcatge lèxic que restringeix les vocals a la posició de nucli sil·làbic. Per explicar el canvi que registren aquestes vocals en el segon grup de mots hem de veure quina influència pot haver tingut la presència d'un accent en la vocal immediatament precedent en l'associació de les vocals altes a la coda.

Una interpretació que té sentit en el marc que hem defensat es fonamenta en la conveniència que l'accent s'associï a les síl·labes pesants (amb coda sil·làbica), es pot haver donat també en la direcció inversa. En els mots de la segona columna, la presència d'un accent pot haver contribuït a la formació d'una síl·laba pesant. Aquest pas no és fàcil, perquè l'associació de la vocal alta marcada com a sil·làbica a la posició de marge comporta una violació del marcatge lèxic. Aquesta dificultat pot explicar, en part, l'existència de pronúncies que no replantegen l'estatus de la vocal alta ([flu'iðə], [trəpəzuj'ðal]).¹⁰

Conclusions

L'anàlisi de la sil·labificació de les vocals altes en català demostra que la seva assignació a la posició de nucli o de marge sil·làbic depèn de diversos factors fonològics i estructurals. En general, les vocals altes tendeixen a adoptar una posició de marge sil·làbic quan es troben en contacte amb altres vocals, formant diftongs. Aquest fenomen és especialment freqüent

¹⁰ La presència d'una vocal accentuada no és, per tant, una exigència general en la formació de semivocals. Aquest context només és imprescindible en els casos que plantegen una revisió del caràcter sil·làbic d'una vocal alta, com a desencadenant que fa possible la creació d'una síl·laba pesant.

en posició àtona, on la reducció de l'esforç articulatori afavoreix la fusió vocàlica.

Tanmateix, en certs contextos, la vocal alta es manté com a nucli de la síl·laba, generant un hiat. Aquest fet pot estar motivat per la tonicitat i sobretot el marcatge lèxic. Per aquest motiu, s'ha establert una classificació que diferencia entre vocals lliures i vocals marcades lèxicament com a sil·làbiques, les quals han d'ocupar obligatòriament la posició de nucli.

La formació dels diftongs no és un fenomen arbitrari, sinó que està condicionada per principis fonològics generals que operen en les llengües naturals. Entre aquests, el Principi d'Obertura i el Principi de -Coda tenen un paper clau en la distribució sil·làbica dels sons vocàlics, influenciant la transició entre diftongació i manteniment del hiat.

A més, la resistència a la diftongació en determinades paraules pot respondre a criteris mètrics i morfològics. Aquest estudi defensa l'ús del marcatge lèxic exclusivament per als casos més específics, com els hiats, mentre que la distribució sil·làbica de les vocals altes no marcades es regeix per la intervenció dels principis fonològics generals.

Referències bibliogràfiques

- MIRAVITLLES, Joan. *Apunts taquigràfics del Curs Superior de Català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona*. Andorra la Vella: Arosa, 1971.
- PALMADA, Blanca. *La fonologia del català: els principis generals i la variació*. Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1994.
- RECASENS, Daniel. *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991.

PEP SERRA

SERRA, Pep. *La fonologia prosòdica del català*. Girona: Universitat de Girona, 1996.

WHEELER, Max W. «Els fonemes catalans: alguns problemes». *Els Marges* (1977), núm. 9, p. 7-22.

WHEELER, Max W. *Phonology of Catalan*. Oxford: Basil Blackwell, 1979.

Perpinyà i Girona, avui: la llengua, la literatura reuneix els treballs sorgits de dos seminaris celebrats a Perpinyà i a Girona el 2024, en el marc del projecte **Els estudis catalans transfronterers: de Perpinyà a Girona i viceversa**. Des de mirades sociolingüístiques, dialectals, toponímiques, literàries i institucionals, el volum dibuixa un estat de la qüestió sobre la Catalunya Nord i sobre les relacions culturals que travessen la frontera.

Els estudis que s'hi apleguen parteixen d'un territori compartit i fragmentat alhora: l'espai català transfronterer. Hi trobem diagnòstics sobre la realitat socioeconòmica i lingüística, reflexions sobre l'ensenyament i les polítiques de promoció del català, aproximacions a la variació dialectal i a la toponímia nord-catalana, i lectures sobre figures i discursos de la literatura catalana del nord. El llibre no idealitza la frontera ni la dissimula: la posa al centre per entendre què separa, què comunica i què es pot construir encara entre Perpinyà i Girona.

**Documenta
Universitaria**

@DocUniv
documentauniversitaria.com

**Universitat
de Girona**